

Jerzy Migdal

**ALKOHOLIZOWANIE SIĘ MŁODZIEŻY SZKOLNEJ
(NA PODSTAWIE BADAŃ W SZKOŁACH W BOCHNI
W LATACH 1913, 1967, 1990)**

I. UWAGI WSTĘPNE

Zasięg oraz charakter skutków nadużywania alkoholu w Polsce stał się przedmiotem wielu analiz i ocen, alarmujących opinię społeczną. Podkreśla się w nich wagę społecznego niebezpieczeństwa jakie stwarza istniejąca sytuacja. Wysuwana jest również teza o zagrożeniu bytu narodowego przez alkohol. Oparta jest ona na założeniu, że o ile najbliższe lata nie przyniosą spadku spożycia alkoholu, zmiany struktury spożycia oraz autentycznego przeobrażenia akceptowanych społecznie wzorów picia, to dalsze utrzymywanie się występujących obecnie tendencji grozi naszemu społeczeństwu samozagładą¹.

Uzmysłowienie sobie rangi i znaczenia szeroko rozumianego alkoholizmu i jego społecznych skutków, dostrzeżenie w nim nie tylko czynnika patologizującego jednostki, ale również czynnika wpływającego destrukcyjnie i dysfunkcyjnie względem całego systemu społecznego, rodzi wiele pytań. Niewątpliwie jednym z podstawowych jest pytanie o to, w jakiej mierze picie alkoholu jest udziałem dzieci i młodzieży. Za skoncentrowaniem uwagi na tej zbiorowości przemawiają dwa doniosłe względy.

Po pierwsze — aspekt perspektywiczny, jako że kształt przyszłości zależeć będzie od wzorów zachowań i postaw tej grupy ludności.

Po drugie — szczególne niebezpieczeństwo alkoholizowania się dzieci oraz młodzieży, które wynikają z wybitnie szkodliwego wpływu alkoholu na młody, rozwijający się organizm. Ponieważ alkohol upośledza i hamuje proces rozwoju psychofizycznego oraz społecznego, niebezpieczne wydaje się twierdzenie, iż „każde użycie alkoholu przez dzieci i młodzież można uznać za nadużycie”.

Zjawisko alkoholizowania się dzieci i młodzieży stanowi złożony problem i nasuwa wiele pytań, na które odpowiedzi próbują udzielić badania empiryczne przeprowadzone w naszym kraju wśród dzieci i młodzieży szkolnej poziomu podstawowego². Są to przeważnie badania ankietowe. Różnią się pod względem wielkości przyjętej próby i jej reprezentatywności. Podejmują ponadto różne kwestie. Różny jest także stopień pogłębienia poruszanych zagadnień.

Niektóre z tych badań noszą często przyczynkarski charakter i mogą stanowić jedynie impuls dla kolejnych analiz. Inne opierają się na dużej reprezentatywnej próbie, a ich autorzy podchodzą do zagadnienia picia alkoholu przez dzieci i młodzież szkolną w sposób kompleksowy, naświetlając aspekty postawionego problemu badawczego.

¹ J.K. Falewicz: *Walka o trzeźwość narodu*, Warszawa 1982.

² K. Kustra: *Alkoholizowanie się dzieci i młodzieży*, Warszawa 1986.

Znaczne zróżnicowanie tych badań czyni przeprowadzenie głębszych porównań uzyskanych wyników, a co za tym idzie wyciągnięcie wniosków, które można by odnieść do całej populacji dzieci i młodzieży, kwestią co najmniej dyskusyjną. Można jednak zwrócić uwagę na pewne tendencje, znajdujące potwierdzenie we wszystkich lub przynajmniej większości z nich. Na uwagę zasługują również zależności rozpatrywane tylko w niektórych (czasami nawet w jednym) badaniach.

Spojrzenie na dorobek badawczy problemu alkoholizowania się dzieci i młodzieży skłania do paru refleksji natury ogólnej.

Przede wszystkim narzuca się spostrzeżenie, iż badania nie obejmują wszystkich rejonów kraju i koncentrują się na nieletnich mieszkających w dużych ośrodkach miejskich. Tym samym niezbadane pozostają nie tylko pewne obszary kraju, ale niemal cała młodzież małych miast, osiedli, wsi.

Kolejna uwaga dotyczy objęcia badaniami tylko młodzieży uczącej się, z pominięciem nieletnich nie kontynuujących nauki po zakończeniu szkoły podstawowej.

Dotychczasowe badania mają charakter cząstkowych i nie powiązanych wzajemnie prób naświetlenia badanego zjawiska. Brakuje kompleksowego, skoordynowanego programu badawczego, stawiającego sobie za cel jak najpełniejszą ocenę zagrożenia ze strony alkoholu dzieci i młodzieży w całym kraju. Program taki winien zakładać przeprowadzenie badań na próbie reprezentatywnej dla ogółu nieletnich w Polsce, a same badania powinny charakteryzować się interdyscyplinarnością i globalnym ujęciem badanego problemu.

Dopiero takie podejście do omawianego zagadnienia, połączone z systematycznym powtarzaniem przeprowadzonych analiz, dostarczyłoby danych posiadających znaczny walor poznawczy i praktyczny. Nie może być bowiem trafnej prognozy, a co za tym idzie skutecznej socjoterapii bez właściwej, adekwatnej do aktualnego stanu rzeczy diagnozy.

Stosunkowo niewiele jest również opracowań porównawczych, charakteryzujących zmiany, jakie zachodzą w dziedzinie konsumpcji napojów alkoholowych w określonych zbiorowościach w dłuższych okresach czasu³.

Niniejsza praca m. in. stawia sobie za cel określenie zmian, jakie zachodzą w obyczajach i strukturze spożycia napojów alkoholowych w długim okresie. Jej przedmiotem jest jednak stosunkowo nieliczna zbiorowość. W pracy przedstawiono badania nad strukturą spożycia napojów alkoholowych młodzieży uczęszczającej do szkół bocheńskich. Obrazuje ona zmiany, jakie zaszły w tej dziedzinie w 1990 r. w stosunku do 1913 r. oraz 1967 r. Wybór Bochni jako terenu badania, a także 1913 r. oraz 1967 r. jako podstawy porównań nie był przypadkowy. Istnieją bowiem wyniki badań nad spożyciem napojów alkoholowych przez młodzież szkół bocheńskich, które przeprowadził w 1913 r. J. Ciembroniewicz⁴ — kurator okręgu szkolnego oraz badań z 1967 r. przeprowadzonych przez J. Bardana⁵ z Ośrodka Badań Naukowych przy ZG SKP pod kierunkiem A. Świąćickiego. Badania te dają dość

³W nowszej literaturze polskiej poświęconej temu zagadnieniu, ciekawe studium stanowi praca H. Rózenowej: *Produkcja wódki i sprawa pijaństwa w Królestwie Polskim 1815—1863*, Warszawa 1961 oraz praca A. Świąćickiego: *Kształtowanie się spożycia napojów alkoholowych od XVIII wieku do dziś*, „Problemy Alkoholizmu” 1968, nr 10. Autorzy tych prac przedstawiają zmiany, jakie zachodzą w strukturze spożycia napojów alkoholowych w stosunkowo dużych zbiorowościach.

⁴J. Ciembroniewicz: *Młodzież szkolna a alkohol—badania statystyczne*, „Walka z Alkoholizmem” 1913, nr 2/3/4.

⁵J. Bardan: *Spożycie napojów alkoholowych oraz pomoc społeczna dla uczniów szkół bocheńskich*, w: *Spożycie alkoholu, palenie papierosów oraz opieka społeczna nad młodzieżą szkolną* (pod red. A. Świąćickiego), Warszawa 1970.

dokładny obraz obyczajów i struktury spożycia napojów alkoholowych przez młodzież uczęszczającą w 1913 r. oraz w 1967 r. do szkół bocheńskich i stanowią należytą podstawę porównań. Z tego powodu zdecydowano się na przeprowadzenie ponownych badań wśród młodzieży szkolnej w Bochni. Badania te przeprowadzono w okresie całego 1990 r.

II. BADANIE Z 1990 R. NA TLE BADAŃ Z LAT 1913 I 1967

Badana w 1990 r. młodzież szkolna Bochni wywodzi się w większości z tego samego środowiska regionalnego, co i młodzież badana w 1913 r. przez J. Ciembroniewicza i w 1967 r. przez Ośrodek Badań Naukowych ZG SKP. Środowisko to od 1913 r. i 1967 r. uległo pewnym przemianom kulturalno-obyczajowym, jednak zmiany te nie wydają się zbyt duże, tym bardziej, że migracja ludności nie przybrała tu na sile. Ten stosunkowo słaby ruch ludności można wytłumaczyć tym, że nowe, zakłady przemysłowe, powstałe na terenie Bochni nie ściągnęły do pracy ludzi z różnych regionów Polski, przynoszących odmienne wzorce kulturalno-obyczajowe, rozsadzające zastane struktury społeczne. Z drugiej strony istniejące zakłady przemysłowe, zwłaszcza Zakład Przetwórstwa Hutniczego, Kopalnia Soli, handel i usługi są na tyle rozwinięte, że dostarczają mieszkańcom Bochni wystarczającej liczby miejsc pracy.

J. Ciembroniewicz w 1913 r. przebadał 2098 młodzieży w wieku do 14 lat włącznie. Nie podaje on liczby uczniów uczęszczających do poszczególnych typów szkół. Nie wymienia również liczby szkół objętych ankietą, zaznacza jednak, iż były wśród nich wszystkie typy szkół. W badaniach tych ankietą objęto 1231 chłopców i 867 dziewcząt. Analiza reprezentatywności próby badanej przez Ciembroniewicza nie jest możliwa, gdyż brak jest dokładnych danych dotyczących liczby uczniów uczęszczających do wszystkich szkół bocheńskich w 1913 r. Materiał jaki zebrał J. Ciembroniewicz należy jednak uznać za wystarczająco liczny dla oceny struktury spożycia napojów alkoholowych przez ówczesną młodzież szkolną w Bochni.

W badaniach przeprowadzonych w 1967 r. ankietą objęto między innymi uczniów klas V—VIII szkół podstawowych, jakie znajdowały się na terenie Bochni. Jeśli chodzi o liczbę młodzieży przebadanej w 1967 r., to w celu uzyskania właściwej podstawy porównań dostosowano ją do liczby młodzieży przebadanej w 1913 r. W badaniach przeprowadzonych przez Ośrodek Badań Naukowych próba uczniów szkół podstawowych w wieku do 14 lat włącznie wynosiła 1314 uczniów, zaś do opracowania przyjęto 1199 ankiet. W szkołach podstawowych ankietę rozprawdzono w klasach od V do VIII lecz nie we wszystkich oddziałach. Poszczególne oddziały klas wybrano w drodze losowania. W badaniach przeprowadzonych w 1967 r. ankietą objęto 577 chłopców i 622 dziewcząt — (11—14 lat) z V—VIII klas wszystkich szkół podstawowych z terenu Bochni. W stosunku do ogólnej liczby uczniów w szkołach podstawowych według danych Wydziału Oświaty PPRN w Bochni z 1967 r. próbę można uznać za wystarczająco liczną dla oceny struktury spożycia napojów alkoholowych przez młodzież uczęszczającą w 1967 r. do szkół bocheńskich.

Jeśli chodzi o liczbę przebadanej w 1990 r. młodzieży, to w celu uzyskania właściwej podstawy porównań dostosowano ją do liczby młodzieży przebadanej w 1913 r. oraz liczby młodzieży przebadanej w 1967 r. Łącznie przebadano 1500 dzieci zaś do opracowania danych wzięto 1437 ankiet, 63 odrzucono ze względu na

rozmaite uchybienia. W badaniach przeprowadzonych w 1990 r. uczestniczyło 1437 uczniów z 6 szkół podstawowych w Bochni, w tym: 270 ze szkoły nr 1, 201 ze szkoły nr 2, 231 ze szkoły nr 3, 230 ze szkoły nr 4, 457 ze szkoły nr 5 i 48 ze szkoły specjalnej nr 6. Przebadano wszystkich uczniów uczęszczających do klas V—VIII ww. szkół, a obecnych w szkole w czasie prowadzenia badań (nieobecni byli nieliczni uczniowie, np. z powodu choroby).

W badaniach przeprowadzonych w 1990 r. ankietą objęto między innymi młodzież szkoły specjalnej klas V—VIII. Mimo, iż przebadano wszystkich uczniów tych klas badana próba nie przekroczyła 50 osób; ankietę 2 uczniów trzeba było pominąć (tablica 1).

Tablica 1. Badani w 1913, 1967, 1990 r. łącznie oraz w 1990 ze szkoły specjalnej według wieku

Wiek	1913		1967		1990		1990s	
	l.b.	%	l.b.	%	l.b.	%	l.b.	%
Ogółem	2098	100	1199	100	1437	100	48	100
do 11 lat	1261	60,1	253	21,1	130	9,1	1	2,1
12 lat	447	21,3	326	27,2	372	25,9	4	8,3
13 lat	244	11,6	299	24,9	374	26,0	4	8,3
14 lat i więcej	146	7,0	321	26,8	561	39,0	39	81,3

Badaniami objęta była także rodzina dziecka jako jego podstawowe środowisko wychowawcze. Badano także oddziaływanie innych środowisk wychowawczych, takich jak szkoła, środowisko rówieśnicze, związki wyznaniowe, organizacje młodzieżowe itp., na kształtowanie postaw dziecka.

Głównym przedmiotem rozważań jest w pracy niedostosowanie społeczne nieletnich oceniane w aspekcie spożywania przez nich napojów alkoholowych oraz wychowywanie dzieci w rodzinie. Zasadniczym celem badań było:

a) określenie zmian jakie zaszły w obyczajach i strukturze spożywania napojów alkoholowych przez nieletnich w ciągu XX wieku oraz

b) ukazanie społeczno-wychowawczych konsekwencji spożywania alkoholu przez rodziców w kształtowaniu postaw dzieci wobec alkoholu.

Celem pracy było także ukazanie znaczenia oddziaływania innych czynników wychowawczych, takich jak szkoła, Kościół, środowisko rówieśnicze itp.

Główna hipoteza badawcza brzmiała następująco. Mimo obserwowanego gwałtownego wzrostu spożycia napojów alkoholowych przez dorosłych i starszą młodzież w latach dziewięćdziesiątych XX wieku w porównaniu do wczesnych lat XX w. i lat sześćdziesiątych, nastąpiły korzystne zmiany w obyczajach i strukturze spożycia napojów alkoholowych przez nieletnich w wieku do 14 roku życia, oraz nastąpiło zmniejszenie odsetka młodzieży szkolnej w wieku do lat 14 pijącej napoje alkoholowe. Ogólny zatem poziom zagrożenia niedostosowaniem społecznym młodzieży zamieszkałej w małych ośrodkach miejskich w wieku do 14 lat oceniano wyłącznie na podstawie zmian, jakie zachodzą w obyczajach i strukturze spożycia napojów alkoholowych jest aktualnie mniejszy niż w latach sześćdziesiątych i w drugiej dekadzie naszego stulecia. W miarę dorastania dziecka spozstrzega ono różnicę pomiędzy deklarowanymi przez rodziców i wychowawców postawami a faktycznym stosunkiem do alkoholu i spożycie alkoholu przez nieletnich gwałtownie wzrasta.

W celu uzyskania właściwej podstawy porównań, badania przeprowadzone w 1990 r. oparto na podobnej metodzie do tej, którą zastosował w swych badaniach

J. Ciembroniewicz w 1913 r. oraz J. Bardan w 1967 r. We wszystkich zatem przypadkach dane zebrano za pomocą ankiety. Ankiety opracowano w ten sposób, że umieszczono w niej takie same lub podobne pytania do tych, które zawierała ankieta zrealizowana w 1913 r. i 1967 r. Jednakże ankieta, którą posłużył się J. Bardan nie była kopią ankiety opracowanej przez J. Ciembroniewicza. Poszerzono ją o inne jeszcze pytania, niektóre jej pytania uściślono lub zredagowano we współczesnym języku. Podobnie postąpił autor w 1990 r.

J. Ciembroniewicz o swej technice zbierania materiałów pisze co następuje: „W szkołach różnej kategorii rozdano uczniom karteczki z wydrukowanymi pytaniami i nie udzielając im żadnych objaśnień, by uniknąć sugestionowania, polecono wpisać odpowiedzi czuwając, aby jeden od drugiego nie odpisywał”. Kartki rozdawali uczniom najprawdopodobniej nauczyciele poszczególnych klas.

W 1967 r. również uczniowie sami wpisywali odpowiedzi do rozdanych im ankiet, z tym, że badanie przeprowadzali odpowiednio przygotowani ankieterzy, którzy dokładnie poinformowali uczniów o celu ankiety, podkreślając jej anonimowość i ściśle poufny charakter. Uczyniono to aby zachęcić uczniów do szczerych odpowiedzi. Podczas wypełniania ankiety czuwano, aby uczniowie nie kontaktowali się ze sobą. Ankiety po wypełnieniu potraktowano jako materiał ściśle poufny i nie udostępniono go ani wychowawcom, ani dyrekcjom poszczególnych szkół. Ukazane informacje stanowiły podstawę do ostatecznego opracowania wyników i przeprowadzenia ich weryfikacji statystycznej.

W badaniach przeprowadzonych w 1990 r. posłużono się identycznymi metodami.

III. ROZPOWSZECHNIENIE SPOŻYCIA ALKOHOLU

Zarówno w 1913, 1967 jak i w 1990 r. podjęto próbę zbadania jak kształtuje się spożycie alkoholu przez dzieci i młodzież. Z zebranych na ten temat danych wynika, że w 1913 r. jedynie 5,7% badanej młodzieży w wieku 11—14 lat nie piło w ogóle żadnego napoju alkoholowego, w 1967 r. — 36,0% 11—14-latków nie piło nigdy alkoholu, w 1990 r. liczba badanych deklarujących się jako abstynenci wyniosła 45%, przy czym dla badanych uczęszczających w 1990 r. do szkoły specjalnej ten odsetek był jeszcze wyższy i wyniósł 62,5%. Liczba nie pijących była zatem wśród młodzieży badanej w 1990 r. znacznie wyższa niż w poprzednich okresach.

Jeśli chodzi o inne zagadnienia związane ze spożyciem napojów alkoholowych to ze względu na odmienne doświadczenia w tej dziedzinie młodzieży obydwu płci problematyka ta została omówiona oddzielnie dla dziewcząt a oddzielnie dla chłopców.

W 1913 r. — 93,9% chłopców, piło jakiś napój alkoholowy. Wśród badanych w 1967 r. chłopców takich było 76,5%, a w 1990 r. — 63,3%. Wśród badanych ze szkoły specjalnej odsetek pijących wyniósł w 1990 r. — 70,5% (tablica 2). Różnice te są statystycznie istotne. W 1990 r. odsetek chłopców, którzy nie pili nigdy alkoholu był o 1/3 większy niż w 1967 r., a 6-krotnie większy niż w 1913 r. Podobne relacje utrzymały się dla badanych ze szkoły specjalnej w 1990 r.

Ponadto w 1990 r. w każdej grupie wieku do 14 lat za wyjątkiem 11-latków odsetek chłopców pijących był znacznie mniejszy niż w 1967 r., a w 1967 r. niż w 1913 r. Jeśli chodzi o wyniki badań z 1913 r. to wraz z wiekiem daje się zauważyć wzrost odsetka chłopców, którzy pili w swoim życiu jakiś napój alkoholowy. Wzrost

ten nie przebiega regularnie: u chłopców w wieku 12 lat w stosunku do mających 11 lat znacznie wzrasta odsetek takich, którzy pili jakiś napój alkoholowy, przy czym dla 13—14 latków nieznacznie spada, pozostaje jednak na poziomie wyższym niż dla 11-latków. W 1967 r. wraz z wiekiem badanych w sposób regularny wzrasta odsetek chłopców, którzy pili jakiś napój alkoholowy. W 1990 r. występują podobne tendencje, aczkolwiek po gwałtownych zmianach dla roczników 11 i 12-latków spożycie stabilizuje się na mniej więcej jednakowym poziomie. Wśród badanych ze szkoły specjalnej w 1990 r. podobne prawidłowości nie występują.

Tablica 2. Rozpowszechnienie spożywania alkoholu wśród chłopców i dziewcząt

Płeć		1913		1967		1990		1990s	
		l.b.	%	l.b.	%	l.b.	%	l.b.	%
Chłopcy	Ogółem	1231	93,9	577	76,5	714	63,3	17	70,5
	do 11 lat	636	92,0	114	65,8	67	94,0	2	100,0
	12 lat	279	97,0	159	73,0	209	51,6	3	66,7
	13 lat	186	96,0	142	79,6	175	64,0	1	100,0
	14 lat i więcej	130	94,0	162	84,6	263	64,2	12	66,7
	$X^2 = 342,19; df = 6; p < 0,01$								x
Dziewczęta	Ogółem	867	89,9	622	50,6	723	45,8	31	19,9
	do 11 lat	625	90,7	139	36,6	63	60,3	—	—
	12 lat	168	90,0	167	45,5	163	36,1	1	100,0
	13 lat	58	82,0	157	50,4	199	33,7	3	0,0
	14 lat i więcej	16	88,0	159	68,5	298	56,0	27	19,2
	$X^2 = 655,61; df = 6; p < 0,01$								x

* Liczby bezwzględne dotyczą ogółu chłopców i dziewcząt w poszczególnych grupach wieku.

** Odsetki chłopców i dziewcząt w poszczególnych grupach wieku, którym co najmniej zdarzyło się pić alkohol.

Obok przytoczonych już podobieństw co do tendencji wzrostu spożycia w miarę wzrostu wieku badanych, zachodzą również dalsze. Szczególnie istotny jest fakt, iż zarówno w próbie badanej w 1913 r., w 1967 r. jak i 1990 r. łącznie oraz w 1990 r. w szkole specjalnej, już w grupie wieku do 11 lat spotyka się więcej niż 50% chłopców, którzy pili jakiś napój alkoholowy. Niemniej bardzo istotną różnicą jest to, iż generalnie odsetek chłopców pijących niekiedy już alkohol zdecydowanie maleje w każdym następnym przeprowadzonym badaniu.

W 1913 r. 89,9% dziewcząt w wieku 11—14 lat piło jakiś napój alkoholowy. W 1967 r. dziewcząt takich było 50,6%, a w 1990 r. 45,8%. Dla dziewcząt badanych w 1990 r. ze szkoły specjalnej odsetek ten był jeszcze mniejszy i wynosił 19,9%. Dziewcząt, które nigdy nie piły alkoholu w 1990 r. było 10-krotnie więcej niż dziewcząt nie pijących w 1913 r. i o 6% więcej niż w 1967 r. Przy porównaniu dziewcząt badanych w 1990 r. ze szkoły specjalnej te różnice są jeszcze większe. Różnice są znaczne również jeżeli popatrzymy na poszczególne kategorie wieku, jednakże uzyskane dane zawsze wskazują za wyjątkiem 11-latek w 1990 r. — na mniejszy odsetek dziewcząt pijących w 1990 r. w stosunku do 1967 r. i 1913 r. oraz w 1967 r. — do 1913 r.

Jeśli chodzi o grupy wieku od 11 do 14 lat, to w próbie badanej w 1913 r. największy odsetek dziewcząt, które piły już alkohol wystąpił wśród 11-latek. W tej grupie wieku 90,7% dziewcząt piło już alkohol. W próbie badanej w 1967 r. wiekiem takim okazał się wiek 14 lat. W tej grupie wieku 68,5% dziewcząt piło już alkohol.

W próbie badanej w 1990 r. wiekiem takim okazał się znów wiek do 11 lat włącznie. W tej grupie 60,3% dziewcząt piło jakiś napój alkoholowy. W próbie badanej w 1913 r. wraz ze wzrostem wieku maleje odsetek dziewcząt, które piły jakiś napój alkoholowy. Wyjątek stanowi wiek lat 14, kiedy spożycie wzrasta. W próbie badanej w 1967 r. zależność ta kształtuje się odwrotnie. Wraz ze wzrostem wieku wzrasta odsetek dziewcząt, które piły jakiś napój alkoholowy. W 1990 r. podobnie jak w 1913 r. spożycie maleje wraz ze wzrostem wieku, aby znów w wieku 14 lat wzrosnąć i to dość gwałtownie. W badaniach w szkole specjalnej w 1990 r. podobnych prawidłowości nie stwierdzono.

IV. ROZPOWSZECHNIENIE SPOŻYCIA POSZCZEGÓLNYCH NAPOJÓW ALKOHOLOWYCH

Dane liczbowe dotyczące spożycia poszczególnych napojów alkoholowych przez dziewczęta i chłopców łącznie zestawiono w tabelicy 3. Wynika z nich, że odsetek pijących piwo wśród młodzieży 11—14 letniej w 1913 r. był niższy o 2,4% niż w 1967 r. kiedy to wyniósł 60,3%. Natomiast w 1990 r. odsetek ten gwałtownie zmalał do 21,9% dla całej badanej populacji i utrzymuje się na jeszcze niższym poziomie wśród młodzieży uczęszczającej do szkoły specjalnej, tj. 10,4%. Spadek spożycia jest więc prawie 3-krotny w stosunku do poprzednich badań.

Tablica 3. Spożywanie poszczególnych napojów alkoholowych przez młodzież w 1913, 1967 i 1990 r. łącznie oraz w 1990 r. ze szkoły specjalnej (odsetek tych, którym co najmniej raz zdarzyło się pić poszczególne napoje)

Napój	1913 (n = 2098)	1967 (n=1199)	1990 (n = 1437)	1990s (n = 48)
Piwo	57,9	60,3	21,9	10,4
Wino	70,6	43,8	34,5	8,3
Wódka	32,4	23,4	8,9	16,7

Odsetek pijących wino miał tendencję cały czas spadkową. Obniżył się z 70,6% w 1913 r. do 43,8% w 1967 r. i 34,5% w 1990 r. Spadek spożycia jest zatem 2-krotny. Dla młodzieży badanej w 1990 r. w szkole specjalnej był on jeszcze niższy i wynosił 8,3%.

Jeśli chodzi o wódkę to w 1913 r. piło ją 32,4% badanej młodzieży, w 1967 r. — 23,4%, a w 1990 r. — 8,9%. A zatem również jeżeli chodzi o spożycie wódki nastąpił prawie 4-krotny jej spadek.

W wypadku młodzieży ze szkoły specjalnej spożycie wódki było wyższe niż spożycie łącznie dla 1990 r. ale i tak niższe 2 razy w stosunku do 1913 r. i prawie 1,5 raza w stosunku do 1967 r.

Z tablicy 4 wynika, że w 1967 r. w stosunku do 1913 r. znacznie wzrósł odsetek chłopców 11—14 letnich pijących piwo. W 1913 r. piwo piło 53,2% badanych chłopców, w 1967 r. 75,0%. Wzrost ten był znaczny, ale w 1990 r. piwo piło tylko 29,6% badanych. Jest to więc spadek spożycia bardzo duży. Dla ogółu badanych, w stosunku do 1967 r., 2,5-krotny. Ponadto z analizowanej tablicy wynika, iż w 1913 r. już w klasie wieku do 11 lat ponad 50% chłopców piło piwo. W 1967 r. było podobnie. Natomiast w 1990 r. w obydwu badanych grupach odsetek pijących piwo nie dochodzi do granicy 50%. Charakterystyczne, iż w 1913 r. wraz z wiekiem badanych następował spadek spożycia, zaś w 1967 i 1990 r. spożycie to wraz z wiekiem wzrastało.

Tablica 4. Chłopcy spożywający napoje alkoholowe w 1913, 1967 i 1990 r. łącznie oraz w 1990 r. ze szkoły specjalnej, według wieku

Napój	Wiek	1913		1967		1990		1990s	
		l.b.	%	l.b.	%	l.b.	%	l.b.	%
Piwo	Ogółem	655	53,2	433	75,0	211	29,6	5	29,4
	do 11 lat	382	60,1	66	57,9	27	40,3	—	—
	12 lat	140	50,2	113	71,1	53	25,4	1	33,3
	13 lat	86	46,2	112	78,9	49	28,0	—	—
	14 lat i więcej	47	36,2	142	87,7	82	31,2	4	33,3
	$X^2 = 319,6; df = 6; p < 0,01$								X
Wino	Ogółem	852	69,2	338	58,6	252	35,3	—	—
	do 11 lat	428	67,3	55	48,2	25	37,3	—	—
	12 lat	205	73,5	77	48,4	72	34,4	—	—
	13 lat	131	70,4	86	60,6	66	37,7	—	—
	14 lat i więcej	88	67,7	120	74,1	89	33,8	—	—
	$X^2 = 262,72; df = 6; p < 0,01$								X
Wódka	Ogółem	439	35,7	203	35,2	94	13,2	6	35,3
	do 11 lat	238	37,4	26	22,8	12	17,9	—	—
	12 lat	102	36,6	44	27,7	17	8,1	1	33,3
	13 lat	62	33,3	64	45,1	20	11,4	—	—
	14 lat i więcej	37	28,5	69	42,6	45	17,1	5	41,7
	$X^2 = 186,82; df = 6; p < 0,01$								X

* Odsetek chłopców, którym co najmniej zdarzyło się pić poszczególne napoje alkoholowe.

Spożycie wina wynosiło w 1913 r. — 69,2%, w 1967 spadło do 58,6% by w 1990 r. jeszcze spaść do 35,3%. Badani ze szkoły specjalnej w ogóle wina nie pili. Spadek ten pomiędzy 1913 a 1990 r. był 2-krotny dla ogółu badanych. Jeśli chodzi o konsumpcję wina to w 1913 r. z nieznacznym wahaniem utrzymywało się na jednakowym poziomie, w 1967 r. wzrastało wraz ze wzrostem wieku badanych, a w 1990 r. podobnie jak w 1913 r. miało tendencję do utrzymywania się na tej samej wysokości niezależnie od wieku badanych. Poza tym w 1913 r. wino piło ponad 50% chłopców z każdej grupy wieku nie wyłączając najniższej do 11 lat włącznie. W 1967 r. poziom 50% spożycia przekroczyli dopiero 13-latkowie; w 1990 r. nie osiągnięto go w żadnej grupie wieku.

Wódkę w 1913 r. piło 35,7% badanych chłopców, w 1967 r. procent ten w zasadzie utrzymywał się i wynosił 35,2. W 1990 r. spadł natomiast przeszło 2,5-krotnie do poziomu 13,2%. Dla szkoły specjalnej wynosił 35,3% badanej populacji. Spożycie wódki w 1913 r., wśród badanych spadło wraz z wiekiem, w 1967 r. odwrotnie — spożycie wzrastało. Natomiast w 1990 r. było najwyższe dla 11-latków by raptownie 2-krotnie spaść dla 12-latków i systematycznie wzrastać, by w klasie wieku 14-latków osiągnąć prawie poziom pierwotny. W każdej grupie wieku spożycie to nie osiągnęło granicy 50% badanych.

Piwo w 1913 r. piło 64,5% dziewcząt, w 1967 r. — 46,6% a w 1990 r. — 14,4% (tablica 5). Daje się więc zauważyć ciągle spadek spożycia tego napoju. Spadek ten dla lat 1913—1990 jest ponad 4-krotny. W 1913 r. spożycie piwa przez badane dziewczęta wzrastało wraz z wiekiem, podobny proces występował w 1967 r. Natomiast w 1990 r. przy stosunkowo bardzo wysokim spożyciu dla 11-latek bo wynoszącym 42,9% spożycie to gwałtownie spada i tylko nieznacznie wzrasta wraz z wiekiem badanych. W 1913 r. piwo piło ponad 50% dziewcząt w każdej badanej grupie wieku. W 1967 r. — 50% spożycie spotykamy dopiero wśród 13-latek. W 1990 r. granica 50% spożycia nie zostaje przekroczona w żadnej grupie wieku.

Tablica 5. Dziewczęta spożywające poszczególne napoje alkoholowe w 1913, 1967 i 1990 r. łącznie oraz w 1990 r. ze szkoły specjalnej, według wieku

Napój	Wiek	1913		1967		1990		1990s	
		l.b.	%	l.b.	%	l.b.	%	l.b.	%
Pиво	Ogółem	559	64,5	290	46,6	104	14,4	—	—
	3 do 11 lat	380	60,8	46	33,1	27	42,9	—	—
	12 lat	124	73,8	64	38,3	15	9,2	—	—
	13 lat	42	72,4	80	51,0	20	10,1	—	—
	14 lat i więcej	13	81,3	100	62,9	42	14,1	—	—
$X^2 = 339,3; df = 6; p < 0,01$								x	x
Wino	Ogółem	629	72,5	187	30,1	244	33,7	4	12,9
	do 11 lat	442	70,7	25	18,0	17	27,0	—	—
	12 lat	127	75,6	39	23,4	47	28,8	—	—
	13 lat	46	79,3	50	31,8	59	29,6	—	—
	14 lat i więcej	14	87,5	73	45,9	121	40,6	4	14,8
$X^2 = 507,8; df = 6; p < 0,01$								x	x
Wódka	Ogółem	241	27,8	77	12,4	34	4,7	2	6,5
	do 11 lat	171	27,4	10	7,2	4	6,3	—	—
	12 lat	47	28,0	19	11,4	6	3,7	—	—
	13 lat	15	25,9	23	14,6	6	3,0	—	—
	14 lat i więcej	8	50,0	25	15,7	18	6,0	2	7,4
$X^2 = 149,6; df = 6; p < 0,01$								x	x

* Odsetek dziewcząt, którym co najmniej zdarzyło się pić poszczególne napoje alkoholowe.

W 1913 r. wino piło 72,5% badanych, w 1967 r. — 30,1% zaś w 1990 r. — 33,7%. W szkole specjalnej w 1990 r. spożycie wynosiło 12,9%. Spadek spożycia w 1990 r. w stosunku do 1913 r. jest więc ponad 2-krotny przy czym w stosunku do 1967 r. w 1990 r. spożycie wzrosło o 3,6%. We wszystkich badaniach spożycie wina wzrastało wraz ze wzrostem wieku badanych dziewczynek i był to wzrost regularny, nieskokowy. W 1913 r. ponad 50% pijących wino spotykamy już w grupie wieku do 11 lat łącznie. Ani w 1967 r. ani 1990 r. badane dziewczęta w żadnej grupie wieku nie osiągnęły wskaźnika 50% spożycia.

Wódkę w 1913 r. piło 27,8% badanych dziewcząt w wieku 11—14 lat, w 1967 r. — 12,4% zaś w 1990 r. — 4,7%. W szkole specjalnej wódkę piło w 1990 r. 6,5% badanych. Spożycie wódki mało było bardzo wyraźnie dla lat 1913—1967, ponad 2-krotnie, a dla lat 1913—1990, 6-krotnie. W 1913 r. i 1967 r. spożycie wódki wzrastało wraz ze wzrostem wieku badanych.

Porównując spożycie poszczególnych napojów alkoholowych przez dziewczęta i chłopców badanych w 1913, 1967 i 1990 r. należy powiedzieć, że w 1913 r. piwo i wino w każdej badanej grupie wieku piło więcej dziewcząt niż chłopców. Wódkę odwrotnie w każdej grupie wieku piło więcej chłopców za wyjątkiem 14-latków, gdyż w tym wieku więcej wódki spożywały dziewczęta. W 1967 r. stosunek ten układał się odwrotnie gdyż wszystkie napoje alkoholowe w każdej badanej grupie wieku piło więcej chłopców niż dziewcząt. W 1990 r. za wyjątkiem piwa wśród 11-latków i wina wśród 14-latków także generalnie więcej w każdej grupie wieku piją chłopcy.

V. CZĘSTOŚĆ PICIA POSZCZEGÓLNYCH NAPOJÓW ALKOHOLOWYCH

Odsetek chłopców pijących jakiś napój alkoholowy w okresie ponad 1/2 roku przed dniem wywiadu wzrastał w miarę powtarzania przeprowadzanych badań

(tabela 6). W 1913 r. wynosił średnio 14,9%, w 1967 r. — 23,2%, a w 1990 r. — 38,7%. Wzrost ten dał się zaobserwować we wszystkich rocznikach w każdej dającej się porównać grupie wieku. Każdy następny rocznik rówieśniczy 11, 12, 13, 14-latków w większym procencie — jeżeli w ogóle pił — pił bardzo rzadko, bo w okresie ponad 1/2 roku przed wywiadem. Natomiast w przedziałach czasowych grupujących pijących jakiś napój alkoholowy w okresie 1/2 roku do 46 dni przed wywiadem, 45—16 dni przed wywiadem, 15—5 dni przed wywiadem oraz 4—0 dni przed wywiadem wraz z powtarzaniem badań w późniejszych latach następuje bardzo widoczny, wręcz gwałtowny, spadek odsetka chłopców spożywających napoje alkoholowe.

Tablica 6. Częstość picia alkoholu przez chłopców według ich wieku

Pide alkoholu	Wiek	1913		1967		1990		1990s	
		l.b.	%	l.b.	%	l.b.	%	l.b.	%
Chłopcy ogółem	Ogółem	1231	100	577	100	714	100	17	100
	do 11 lat	636	100	114	100	67	100	1	100
	12 lat	279	100	159	100	209	100	3	100
	13 lat	186	100	142	100	175	100	1	100
	14 lat i więcej	130	100	162	100	263	100	12	100
	$X^2 = 342,19; df = 6; p < 0,01$								x
W ogóle nie piło	Ogółem	74	6,0	132	22,9	271	38,0	5	29,4
	do 11 lat	51	8,0	39	34,2	4	6,0	—	—
	12 lat	8	2,9	43	27,0	102	48,8	1	33,3
	13 lat	7	3,8	26	18,3	65	37,1	—	—
	14 lat i więcej	8	6,2	24	14,8	100	38,0	4	33,3
	$X^2 = 182,4; df = 6; p < 0,01$								x
Piło ponad pół roku temu	Ogółem	184	14,9	134	23,2	276	38,7	6	35,3
	do 11 lat	83	13,1	27	23,7	43	64,2	1	100,0
	12 lat	31	11,1	44	27,7	80	38,3	2	66,7
	13 lat	44	23,7	28	19,7	76	43,4	—	—
	14 lat i więcej	26	20,0	35	21,6	77	29,3	3	25,0
	$X^2 = 60,07; df = 6; p < 0,01$								x
Piło od pół roku do 46 dni	Ogółem	315	25,6	149	25,8	110	15,4	1	5,9
	do 11 lat	150	23,6	29	25,4	12	17,9	—	—
	12 lat	77	27,6	35	22,0	18	8,6	—	—
	13 lat	45	24,2	38	26,8	26	14,9	1	100,0
	14 lat i więcej	43	33,1	47	29,0	54	20,5	—	—
	$X^2 = 99,38; df = 6; p < 0,01$								x
Piło od 45 do 16 dni temu	Ogółem	234	19,0	68	11,8	22	3,1	—	—
	do 11 lat	121	19,0	8	7,0	1	1,5	—	—
	12 lat	56	20,1	20	12,6	7	3,3	—	—
	13 lat	32	17,2	20	14,1	2	1,1	—	—
	14 lat i więcej	25	19,2	20	12,3	12	4,6	—	—
	$X^2 = 66,84; df = 6; p < 0,01$								x
Piło od 15 do 5 dni temu	Ogółem	178	14,5	59	10,2	25	3,5	4	23,5
	do 11 lat	86	13,5	7	6,1	1	1,5	—	—
	12 lat	59	21,1	12	7,5	2	1,0	—	—
	13 lat	19	10,2	18	12,7	3	1,7	—	—
	14 lat i więcej	14	10,8	22	13,6	19	7,2	4	33,3
	$X^2 = 100,4; df = 6; p < 0,01$								x

Tablica 6 — c.d.

Picie alkoholu	Wiek	1913		1967		1990		1990s	
		l.b.	%	l.b.	%	l.b.	%	l.b.	%
Piło od 4 do 0 dni temu	Ogółem	183	14,9	31	5,4	9	1,3	1	5,9
	do 11 lat	113	17,8	4	3,5	5	7,5	—	—
	12 lat	34	12,2	5	3,1	—	—	—	—
	13 lat	26	14,0	9	6,3	3	1,7	—	—
	14 lat i więcej	10	7,7	13	8,0	1	0,4	1	8,3
	$X^2 = 50,94; df = 6; p < 0,01$								x
Brak odpowiedzi	Ogółem	63	5,1	4	0,7	2	0,3	—	—
	do 11 lat	32	5,0	—	—	1	1,5	—	—
	12 lat	14	5,0	—	—	—	—	—	—
	13 lat	13	7,0	3	2,1	1	0,6	—	—
	14 lat i więcej	4	3,1	1	0,6	—	—	—	—

Należy więc stwierdzić, iż tendencje spadkowe co do samego faktu spożycia alkoholu przez chłopców w wieku 11—14 lat dotyczą także częstości spożycia. Im późniejsze badania tym mniejszy odsetek chłopców pijących napoje alkoholowe; nie dotyczy to picia sporadycznego tj. rzadziej niż raz na pół roku. Istotne jest, iż proporcjonalnie spada także odsetek chłopców często spożywających alkohol.

Powyższe uwagi dotyczą wszystkich kategorii wieku badanych. Podobnie ma się sytuacja w odniesieniu do częstości spożycia napojów alkoholowych w poszczególnych kategoriach wiekowych. Zawsze odsetek chłopców 11, 12, 13 lub 14 letnich pijących jakiś napój alkoholowy w okresie czy to 1/2 roku do 46 dni, czy 45—16 dni, 15—5 dni, 4—0 dni przed wywiadem, był największy w 1913 r. a najmniejszy w 1990 r.

Odsetek dziewcząt pijących jakiś napój alkoholowy w okresie ponad 1/2 roku przed dniem wywiadu wzrastał w miarę powtarzania przeprowadzonych badań (tablica 7). W 1913 r. wynosił 18,1, w 1967 — 26,2 a w 1990 — 37,3. Wzrost ten dał się zaobserwować we wszystkich rocznikach rówieśniczych. Każdy następny rocznik 11-latek, 12-latek, 13-latek i 14-latek w większym procencie — jeżeli w ogóle pił—pił bardzo rzadko bo w okresie ponad 1/2 roku przed wywiadem.

Tablica 7. Częstość picia alkoholu przez dziewczęta według ich wieku

Picie alkoholu	Wiek	1913		1967		1990		1990s	
		l.b.	%	l.b.	%	l.b.	%	l.b.	%
Dziewczęta ogółem	Ogółem	867	100	622	100	723	100	31	100
	do 11 lat	625	100	139	100	63	100	—	—
	12 lat	168	100	167	100	163	100	1	100
	13 lat	58	100	157	100	199	100	3	100
	14 lat i więcej	16	100	159	100	298	100	27	100
	$X^2 = 655,61; df = 6; p < 0,01$								x
W ogóle nie piło	Ogółem	46	5,3	302	48,6	400	55,3	25	80,6
	do 11 lat	36	5,8	88	63,3	26	41,3	—	—
	12 lat	8	4,8	92	55,1	106	65,0	—	—
	13 lat	2	3,4	74	47,1	133	66,8	3	100,0
	14 lat i więcej	—	—	48	30,2	135	45,3	22	81,5
$X^2 = 178,5; df = 6; p < 0,01$								x	x

Tablica 7. — c.d.

Picie alkoholu	Wiek	1913		1967		1990		1990s	
		l.b.	%	l.b.	%	l.b.	%	l.b.	%
Piło ponad pół roku temu	Ogółem	157	18,1	163	26,2	270	37,3	6	19,4
	do 11 lat	116	18,6	29	20,9	33	52,4	—	—
	12 lat	30	17,9	46	27,5	52	31,9	1	100,0
	13 lat	9	15,5	37	23,6	57	28,6	—	—
	14 lat i więcej	2	12,5	51	32,1	128	43,0	5	18,5
	$X^2 = 226,8; df = 6; p < 0,01$								x
Piło od pół roku do 46 dni temu	Ogółem	161	18,6	112	18,0	43	5,9	—	—
	do 11 lat	118	18,9	17	12,2	3	4,8	—	—
	12 lat	34	20,2	18	10,8	4	2,5	—	—
	13 lat	7	12,1	40	25,5	7	3,5	—	—
	14 lat i więcej	2	12,5	37	23,3	29	9,7	—	—
	$X^2 = 187,2; df = 6; p < 0,01$								x
Piło od 45 do 16 dni temu	Ogółem	159	18,3	25	4,0	5	0,7	—	—
	do 11 lat	113	18,1	2	1,4	1	1,6	—	—
	12 lat	33	19,6	5	3,0	1	0,6	—	—
	13 lat	8	13,8	7	4,5	1	0,5	—	—
	14 lat i więcej	5	31,3	11	6,9	2	0,7	—	—
	$X^2 = 72,58; df = 6; p < 0,01$								x
Piło od 15 do 5 dni temu	Ogółem	133	15,3	18	2,9	2	0,3	—	—
	do 11 lat	98	15,7	1	0,7	—	—	—	—
	12 lat	22	13,1	4	2,4	—	—	—	—
	13 lat	12	20,7	7	4,5	—	—	—	—
	14 lat i więcej	1	6,3	6	3,8	2	0,7	—	—
	$X^2 = 84,10; df = 6; p < 0,01$								x
Piło od 4 do 0 dni temu	Ogółem	144	16,3	13	2,1	2	0,3	—	—
	do 11 lat	83	13,3	2	1,4	—	—	—	—
	12 lat	37	22,0	3	1,8	—	—	—	—
	13 lat	15	25,9	4	2,5	—	—	—	—
	14 lat i więcej	6	37,5	4	2,5	2	0,7	—	—
	$X^2 = 43,33; df = 6; p < 0,01$								x
Brak odpowiedzi	Ogółem	37	4,3	6	1,0	1	0,1	—	—
	11 lat	29	4,6	—	—	—	—	—	—
	12 lat	5	3,0	—	—	—	—	—	—
	13 lat	2	3,4	4	2,5	1	0,5	—	—
	14 lat i więcej	1	6,3	2	1,3	—	—	—	—

Należy ogólnie stwierdzić, iż tendencje spadkowe obserwowane wśród dziewcząt w zakresie samego spożycia napojów alkoholowych dotyczą także częstości tegoż spożycia. Im późniejsze badania tym mniejszy jest odsetek dziewcząt pijących częściej i stosunkowo często.

Powyższe uwagi dotyczą wszystkich kategorii wieku badanych. Podobne procesy występują jednak także jeżeli problem analizujemy pod kątem poszczególnych kategorii wiekowych. Po pierwsze — zawsze odsetek dziewcząt 11-letnich, 12-letnich, 13-letnich, 14-letnich pijących jakiś napój alkoholowy w okresie 45—16 dni, 15—5 dni, 4—0 dni był największy w 1913 r., zdecydowanie mniejszy w 1967 r. i najmniejszy w 1990 r. Po drugie — odsetek ten zarówno dla 1913, 1967, 1990 r. wzrastał w miarę wieku badanych. Istotne, iż dziewczęta badane w 1990 r. w Bochni w wieku 11, 12, 13 lat nigdy nie spożywały napojów alkoholowych w okresie od 15—5 dni

przed wywiadem i 4—0 dni przed wywiadem. Także wśród 14-latek odsetek ten wynosił tylko 0,7% dla każdego z tych przedziałów. Istotne jest także, iż w okresie 45—16 dni przed wywiadem tylko 0,7% badanych dziewcząt piło alkohol. Należy zatem wnioskować, iż spożycie napojów wśród dziewcząt badanych w 1990 r., jeśli nawet występuje, jest zdecydowanie okazjonalne i rzadkie.

VI. TOWARZYSTWO, W KTÓRYM MŁODZIEŻ PIŁA ALKOHOŁ

Informacje o towarzystwie w jakim badana młodzież piła napoje alkoholowe przedstawiono w tablicach 8 i 9.

Tablica 8. Towarzystwo, w którym chłopcy spożywali alkohol

Towarzystwo w którym chłopcy pili alkohol	Wiek	1913		1967		1990		1990s	
		l.b.	%	l.b.	%	l.b.	%	l.b.	%
Rodzice	Ogółem	807	65,6	161	27,9	200	28,0	4	23,5
	do 11 lat	454	71,4	35	30,7	26	38,8	—	—
	12 lat	189	67,7	49	30,8	69	33,0	2	66,7
	13 lat	108	58,1	36	25,4	53	30,3	—	—
	14 lat i więcej	56	43,1	41	25,3	52	19,8	2	16,7
	$X^2=186,8$; $df = 6$; $p<0,01$								x
Inne osoby dorosłe z rodziny	Ogółem	43	3,5	64	11,1	34	4,8	—	—
	do 11 lat	30	4,7	11	9,6	7	10,4	—	—
	12 lat	6	2,2	18	11,3	11	5,3	—	—
	13 lat	5	2,7	17	12,0	5	2,9	—	—
	14 lat i więcej	2	1,5	18	11,1	11	4,2	—	—
	$X^2 = 38,47$; $df = 6$; $p<0,01$								x
Inne osoby dorosłe spoza rodziny	Ogółem	152	12,3	50	8,7	31	4,3	—	—
	11 lat	53	8,3	7	6,1	2	3,0	—	—
	12 lat	42	15,1	16	10,1	5	2,4	—	—
	13 lat	30	16,1	12	8,5	11	6,3	—	—
	14 lat i więcej	27	20,8	15	9,3	13	4,9	—	—
	$X^2 = 23,78$; $df = 6$; $p<0,01$								x
Koledzy i koleżanki	Ogółem	15	1,2	206	35,7	145	20,3	6	35,3
	11 lat	5	0,8	23	20,2	16	23,9	—	—
	12 lat	7	2,5	39	24,5	23	11,0	—	—
	13 lat	1	0,5	62	43,7	30	17,1	—	—
	14 lat i więcej	2	1,5	82	50,6	76	28,9	6	50,0
	$X^2 = 24,28$; $df = 6$; $p<0,01$								x
Bez towarzystwa	Ogółem	69	5,6	148	25,6	42	5,9	—	—
	do 11 lat	19	3,0	21	18,4	1	1,5	—	—
	12 lat	17	6,1	43	27,0	8	3,8	—	—
	13 lat	19	10,2	35	24,6	11	6,3	—	—
	14 lat i więcej	14	10,8	49	30,2	22	8,4	—	—
	$X^2 = 20,87$; $df = 6$; $p<0,01$								x

* Odsetki obliczone są w stosunku do ogólnej liczby chłopców w poszczególnych grupach wieku, którym co najmniej zdarzyło się pić alkohol.

Z zawartych w nich danych wynika, że we wszystkich okresach, w których przeprowadzono badania zawsze największy odsetek chłopców spożywał napoje alkoholowe w towarzystwie rodziców. Wyjątkiem jest 1967 r. (i szkoła specjalna 1990 r.). W 1967 r. i 1990 r. w porównaniu do 1913 r. był on ponad dwukrotnie

mniejszy. W przypadku chłopców pijących w towarzystwie innych osób dorosłych z rodziny w 1913 r. odsetek ten był nieznaczny, wzrastał w 1967 r. a następnie w 1990 r. zmalał.

Odsetek chłopców pijących w towarzystwie innych osób dorosłych spoza rodziny malał systematycznie od 1913 r. poprzez 1967 r. do 1990 r. W porównaniu 1913 r. do 1990 r. spadek ten był 3-krotny.

Tablica 9. Towarzystwo, w którym dziewczęta spożywały alkohol

Towarzystwo w którym dziewczęta piły alkohol	Wiek	1913		1967		1990		1990s	
		l.b.	%	l.b.	%	l.b.	%	l.b.	%
Rodzice	Ogółem	679	78,3	208	33,4	167	23,1	5	16,1
	do 11 lat	492	78,7	49	35,3	15	23,8	—	—
	12 lat	125	74,4	52	31,1	29	17,8	1	100,0
	13 lat	48	82,8	47	29,9	40	20,1	—	—
	14 lat i więcej	14	87,5	60	37,7	83	27,9	4	14,8
	$X^2 = 435,5; df = 6; p < 0,01$								x
Inne osoby dorosłe z rodziny	Ogółem	45	5,2	52	8,4	33	4,6	—	—
	do 11 lat	33	5,3	6	4,3	2	3,2	—	—
	12 lat	11	6,5	6	3,6	13	8,0	—	—
	13 lat	—	—	17	10,8	7	3,5	—	—
	14 lat i więcej	1	6,3	23	14,5	11	3,7	—	—
	$X^2 = 75,79; df = 6; p < 0,01$								x
Inne osoby dorosłe spoza rodziny	Ogółem	63	7,3	35	5,6	44	6,1	—	—
	do 11 lat	43	6,9	3	2,2	4	6,3	—	—
	12 lat	12	7,1	7	4,2	2	1,2	—	—
	13 lat	5	8,6	13	8,3	10	5,0	—	—
	14 lat i więcej	3	18,8	12	7,5	28	9,4	—	—
	$X^2 = 79,58; df = 6; p < 0,01$								x
Koledzy i koleżanki	Ogółem	—	—	67	10,8	24	3,3	2	6,5
	do 11 lat	—	—	4	2,9	3	4,8	—	—
	12 lat	—	—	5	3,0	7	4,3	—	—
	13 lat	—	—	21	13,4	10	5,0	—	—
	14 lat i więcej	—	—	37	23,3	4	1,3	2	7,4
	$X^2 = 35,48; df = 6; p < 0,01$								x
Bez towarzystwa	Ogółem	25	2,9	53	8,5	71	9,8	—	—
	do 11 lat	10	1,6	5	3,6	30	47,6	—	—
	12 lat	12	7,1	12	7,2	15	9,2	—	—
	13 lat	3	5,2	18	11,5	7	3,5	—	—
	14 lat i więcej	—	—	18	11,3	19	6,4	—	—
	$X^2 = 35,48; df = 6; p < 0,01$								x

* Odsetki obliczone są w stosunku do ogólnej liczby dziewcząt w poszczególnych grupach wieku, którym co najmniej zdarzyło się pić alkohol.

W towarzystwie kolegów w 1913 r. alkohol spożywał najmniejszy odsetek chłopców. Do 1967 r. odsetek ten wzrósł 30-krotnie, by w 1990 r. spaść, ale do poziomu będącego i tak prawie 17-krotną wielokrotnością poziomu z 1913 r. Uderza wysoki odsetek pijących w towarzystwie kolegów w szkole specjalnej.

Zarówno w 1913, 1967, jak i w 1990 r. wraz ze wzrostem wieku badanych malał odsetek chłopców pijących alkohol w towarzystwie rodziców. Podobne trendy choć nie tak regularne dotyczą odsetek chłopców spożywających napój alkoholowy w towarzy-

stwie innych osób dorosłych z rodziny. W 1913, 1967 i 1990 r. wraz ze wzrostem wieku badanych wzrastał wyraźnie odsetek chłopców pijących napoje alkoholowe w gronie kolegów. Wzrost ten jest stosunkowo wysoki. Podobnie wraz ze wzrostem wieku wyraźnie wzrasta odsetek chłopców pijących napoje alkoholowe samotnie bez towarzystwa oraz pijących w towarzystwie innych osób dorosłych spoza rodziny.

Z przedstawionych danych wynika, że zarówno w 1913, 1967 i 1990 r. największy odsetek dziewcząt, które w ogóle spożywały alkohol piły go w towarzystwie rodziców. Niemniej odsetek ten maleje w porównaniu z 1913 r. w 1967 r. ponad 2-krotnie, a w 1990 r. prawie 3,5-krotnie. Odsetek dziewcząt spożywających napoje alkoholowe w towarzystwie innych osób dorosłych z rodziny oraz osób dorosłych spoza rodziny jest zbliżony dla wszystkich okresów badanych i nie uległ on większym wahaniom.

Bardzo istotnie wzrósł, w porównaniu z 1913 r., w 1967 r. odsetek dziewcząt pijących napoje alkoholowe w towarzystwie kolegów i koleżanek — wzrost z 0% do 10%, by w 1990 r. spaść do poziomu 3-krotnie mniejszego niż w 1967 r. Uderza też wysoki odsetek dziewcząt pijących napoje alkoholowe bez towarzystwa. Odsetek ten wysoki już w 1913 r., w 1967 r. i 1990 r. wzrasta 3-krotnie.

Jeżeli analizować dane w zależności od wieku to jeśli chodzi o dziewczęta pijące w towarzystwie rodziców nie występują istotne różnice. Podobnie jest dla dziewcząt pijących z innymi osobami dorosłymi z rodziny. Odwrotnie odsetek dziewcząt pijących w towarzystwie innych osób dorosłych spoza rodziny wzrasta regularnie wraz ze wzrostem wieku badanych. Odsetek dziewcząt pijących w gronie kolegów i koleżanek wzrasta wraz z wiekiem w 1967 r. zaś w 1990 r. wzrasta wraz z wiekiem dla roczników 11, 12, 13-latek po czym spada. W przypadku dziewcząt pijących samotnie — wraz z wiekiem odsetek ten wzrasta w 1913 r. i 1967 r. zaś w 1990 r. maleje.

Podsumowując wyniki badań przeprowadzonych w 1913, 1967, 1990 r. nad towarzystwem w jakim dziewczęta i chłopcy pili napoje alkoholowe należy podkreślić, iż zawsze (za wyjątkiem chłopców badanych w 1967 r.), w największym odsetku dzieci te piły w towarzystwie swoich rodziców, ale w miarę powtarzanych badań w następnych latach XX wieku procent ten był coraz mniejszy. Było to zjawisko występujące niezależnie od płci badanych. W miarę wzrostu wieku badanych chłopców spadł także procent spożywających napoje alkoholowe w towarzystwie rodziców. Podobne zjawisko zanotowano dla badanych chłopców pijących w towarzystwie innych osób dorosłych z rodziny. Wśród dziewcząt zjawiska tego nie odnotowano.

W obydwu grupach dziewcząt i chłopców, uderza wzrost odsetka młodzieży spożywającej napoje alkoholowe w towarzystwie kolegów i koleżanek lub samotnie tj. bez kontroli dorosłych. Proces ten szczególnie zarysował się w 1967 r. w stosunku do 1913 r., ale w 1990 r. odsetek młodzieży pijącej w gronie rówieśników i samotnie jest także bardzo duży.

Zwraca uwagę wysoki odsetek chłopców i dziewcząt ze szkoły specjalnej pijących napoje alkoholowe w grupie koleżeńskiej. Jest on w stosunku do reszty populacji 2-krotnie wyższy dla dziewcząt i prawie 2-krotnie dla chłopców.

VIL OKAZJE SPOŻYWANIA ALKOHOLU

We wszystkich okresach badani chłopcy najczęściej pili z okazji świąt i uroczystości rodzinnych, wesel, chrzcin, przyjmowanych przez rodziców gości (tablica 10). Co więcej w 1990 r. nastąpił wyraźny wzrost odpowiedzi wskazujących na te właśnie okazje spożywania napojów alkoholowych w stosunku do 1913 r. a szczególnie 1967 r. Równocześnie też daje się zaobserwować wraz z powtórzeniem badań spadek

występowania innych okazji picia napojów alkoholowych z wyjątkiem spotkań z kolegami i koleżankami. Te okazje do picia nie występowały w ogóle w 1913 r., w 1967 r. były deklарowane przez 19,6% badanych, zaś w 1990 r. przez 10,8%. Jest to więc spadek prawie 2-krotny w stosunku do 1967 r. ale duży wzrost w stosunku do 1913 r.

Jeśli chodzi o wpływ wieku to szczególnie jest on widoczny w wypadkach spożycia przy okazji zabawy i spotkań z kolegami i koleżankami. W miarę upływu lat wzrasta odsetek chłopców pijących z tej okazji.

Tablica 10. Okazje spożywania alkoholu przez chłopców

Okazje	Wiek	1913		1967		1990		1990s	
		l.b.	%	l.b.	%	l.b.	%	l.b.	%
Święta, uroczystości (wesela, chrzciny przyjęcie gości)	Ogółem	555	45,1	182	31,5	392	54,9	7	41,2
	do 11 lat	315	49,5	35	30,7	51	76,1	—	—
	12 lat	106	38,0	51	32,1	114	54,5	2	66,7
	13 lat	60	32,3	49	34,5	104	59,4	—	—
	14 lat i więcej	74	56,9	47	29,0	123	46,8	5	41,7
	$X^2 = 184,5; df = 6; p < 0,01$								x
Imieniny	Ogółem	101	8,2	117	20,3	24	3,4	—	—
	do 11 lat	53	8,3	20	17,5	2	3,0	—	—
	12 lat	14	5,0	19	11,9	4	1,9	—	—
	13 lat	23	12,4	36	25,4	7	4,0	—	—
	14 lat i więcej	11	8,5	42	25,9	11	4,2	—	—
	$X^2 = 24,99; df = 6; p < 0,01$								x
Zabawa	Ogółem	130	10,6	16	2,8	31	4,3	—	—
	do 11 lat	52	8,2	3	2,6	—	—	—	—
	12 lat	30	10,8	3	1,9	4	1,9	—	—
	13 lat	29	15,6	3	2,1	8	4,6	—	—
	14 lat i więcej	19	14,6	7	4,3	19	7,2	—	—
	poniżej poziomu istotności								x
Spotkanie z kolegami i koleżankami	Ogółem	—	—	113	19,6	77	10,8	3	17,6
	do 11 lat	—	—	12	10,5	9	13,4	—	—
	12 lat	—	—	17	10,7	16	7,7	—	—
	13 lat	—	—	31	21,8	13	7,4	—	—
	14 lat i więcej	—	—	53	32,7	39	14,8	3	25,0
									x
Inne	Ogółem	274	22,3	94	16,3	11	1,5	—	—
	do 11 lat	132	20,8	10	8,8	—	—	—	—
	12 lat	69	24,7	25	15,7	3	1,4	—	—
	13 lat	50	26,9	23	16,2	3	1,7	—	—
	14 lat i więcej	23	17,7	36	22,2	5	1,9	—	—
	$X^2 = 30,94; df = 6; p < 0,01$								x

* Odsetki obliczone są w stosunku do ogólnej liczby chłopców w poszczególnych grupach wieku, którym co najmniej zdarzyło się pić alkohol.

Dziewczęta niezmiennie najczęściej piły napoje alkoholowe z okazji świąt i uroczystości rodzinnych, np. wesel, chrzciny, przyjmowanych przez rodziców gości. Dla lat 1913, 1990 jest tu identyczny odsetek. Pozostałe okazje występują marginalnie. Warto jednak odnotować wzrost spożycia napojów alkoholowych z okazji spotkania z kolegami i koleżankami.

Tablica 11. Okazje spożywania alkoholu przez dziewczęta

Okazje	Wiek	1913		1967		1990		1990s	
		l.b.	%	l.b.	%	l.b.	%	l.b.	%
Święta, uroczystości (wesela, chrzciny, przyjęcie gości)	Ogółem	413	47,6	110	17,7	344	47,6	6	19,4
	do 11 lat	314	50,2	8	5,8	28	44,4	—	—
	12 lat	68	40,5	32	19,2	80	49,1	1	100,0
	13 lat	25	43,1	30	19,1	87	43,7	—	—
	14 lat i więcej	6	37,5	40	25,2	149	50,0	5	18,5
$X^2 = 288,9; df = 6; p < 0,01$								x	x
Imieniny	Ogółem	83	9,6	96	15,4	13	1,8	—	—
	do 11 lat	57	9,1	19	13,7	2	3,2	—	—
	12 lat	14	8,3	10	6,0	4	2,5	—	—
	13 lat	8	13,8	31	19,7	3	1,5	—	—
	14 lat i więcej	4	25,0	36	22,6	4	1,3	—	—
$X^2 = 39,51; df = 6; p < 0,01$								x	x
Zabawa	Ogółem	73	8,4	5	0,8	8	1,1	—	—
	do 11 lat	47	7,5	1	0,7	—	—	—	—
	12 lat	18	10,7	1	0,6	—	—	—	—
	13 lat	5	8,6	1	0,6	1	0,5	—	—
	14 lat i więcej	3	18,8	2	1,3	7	2,3	—	—
poniżej poziomu istotności								x	x
Spotkanie z kolegami i koleżankami	Ogółem	—	—	25	4,0	23	3,2	1	3,2
	do 11 lat	—	—	1	0,7	—	—	—	—
	12 lat	—	—	1	0,6	1	0,6	—	—
	13 lat	—	—	12	7,6	3	1,5	—	—
	14 lat i więcej	—	—	11	6,9	19	6,4	1	3,7
								x	x
Inne	Ogółem	199	23,0	82	13,2	16	2,2	—	—
	do 11 lat	130	20,8	15	10,8	1	1,6	—	—
	12 lat	50	29,8	24	14,4	4	2,5	—	—
	13 lat	15	25,9	15	9,6	3	1,5	—	—
	14 lat i więcej	4	25,0	28	17,6	8	2,7	—	—
$X^2 = 38,34; df = 6; p < 0,01$								x	x

* Odsetki obliczone są w stosunku do ogólnej liczby dziewcząt w poszczególnych grupach wieku, którym co najmniej zdarzyło się pić alkohol.

Analizując dane z punktu widzenia wieku badanych trzeba zwrócić uwagę, że zawsze wraz z wiekiem wzrasta odsetek pijących z każdej okazji. Różnica tkwi tylko w tempie wzrostu np. dla spożycia z okazji spotkań z kolegami i koleżankami wzrost pomiędzy odsetkiem 12 a 14-latek pijących jest wielokrotny a dla spożycia z okazji świąt i uroczystości rodzinnych, wesel, chrzciny, przyjmowanych przez rodziców gości wzrost jest bardzo niewielki.

VIII. STYCZNOŚĆ MŁODZIEŻY Z NIETRZEŻWYMI CZŁONKAMI RODZINY

Z zebranych w toku badań danych wynika, iż ponad 95% młodzieży badanej w 1913, 1967 i 1990 r. stykało się z ludźmi pijanymi. W badaniach starano się poznać w jakim procencie byli to rodzice lub rodzeństwo badanych.

Wśród chłopców pijanego rodzica (najczęściej ojca) lub kogoś ze starszego rodzeństwa w 1913 r. widziało 23,1%, w 1967 r. — 49,7%, w 1990 r. — 46,9%.

W 1990 r. doświadczenie takie było udziałem 70,6% badanych ze szkoły specjalnej. Daje się więc zauważyć wyraźny wzrost odsetka chłopców widzących pijącego rodzica lub starsze rodzeństwo. Jeśli chodzi o wpływ wieku na kształtowanie się odsetka chłopców stykających się z pijanym z kręgu najbliższej rodziny to zależność taka nie występuje.

Tablica 12. Chłopcy i dziewczęta, którzy widzieli kogoś z rodziców lub rodzeństwa pijanych

	Wiek	1913		1967		1990		1990s	
		l.b.	%	l.b.	%	l.b.	%	l.b.	%
Chłopcy	Ogółem	284	23,1	287	49,7	335	46,9	12	70,6
	do 11 lat	181	28,5	57	50,0	45	47,2	1	100,0
	12 lat	62	22,2	84	52,8	81	38,8	1	33,3
	13 lat	22	11,8	70	49,3	82	46,9	1	100,0
	14 lat i więcej	19	14,6	76	46,9	127	48,3	9	75,0
	$X^2 = 235,30; df = 6; p < 0,01$								x
Dziewczęta	Ogółem	299	34,5	313	50,3	322	44,5	17	54,8
	do 11 lat	214	34,2	60	43,2	24	38,1	—	—
	12 lat	59	35,1	83	49,7	51	31,3	1	100,0
	13 lat	18	31,0	80	51,0	81	40,7	3	100,0
	14 lat i więcej	8	50,0	90	56,6	166	55,7	13	48,1
	$X^2 = 403,39; df = 6; p < 0,01$								x

* Odsetki obliczone są w stosunku do ogólnej liczby chłopców i dziewcząt w poszczególnych grupach wieku. Liczby te podane są w tablicy 2.

Z danych wynika, iż pijanego rodzica lub starsze rodzeństwo widziało w 1913 r. — 34,5% dziewcząt, w 1967 r. — 50,3%, w 1990 r. — 44,5%, w szkole specjalnej — 54,8%. W 1967 r. i 1990 r. dziewcząt takich było zatem znacznie więcej niż w 1913 r. Wraz ze wzrostem wieku badanych wzrasta odsetek dziewcząt stykających się z nietrzeźwością rodzica lub starszego rodzeństwa. Uderza wysoki odsetek dziewcząt badanych w 1990 r. w szkole specjalnej, które dla roczników 12,13-latek w 100,0% spotykały się z pijanym z najbliższej rodziny.

IX. WNIOSKI PŁYNĄCE Z BADAŃ

Badania przeprowadzone w 1990 r. nad spożyciem napojów alkoholowych przez młodzież szkolną w Bochni w wieku 11—14 lat oraz porównanie ich wyników z wynikami badań przeprowadzonych na ten sam temat w środowisku młodzieży szkolnej w Bochni w 1913 i 1967 r. upoważniają do sformułowania następujących stwierdzeń:

1. W 1990 r. w porównaniu do 1967 r. i w 1967 r. w porównaniu do 1913 r. w Bochni zmniejszył się odsetek młodzieży szkolnej pijącej napoje alkoholowe. Dotyczy to zarówno chłopców jak i dziewcząt. W 1913 r. odsetek dziewcząt pijących napoje alkoholowe równał się niemal odsetkowi chłopców. W 1967 r. i 1990 r. odsetek dziewcząt pijących napoje alkoholowe był znacznie mniejszy od odsetka chłopców. Wskazuje to, iż w okresie czasu dzielącym te badania znacznie powiększały się różnice obyczajowe w zakresie spożycia napojów alkoholowych przez młodzież w wieku 14 lat obydwu płci. Godnym podkreślenia jest fakt, iż w 1990 r. w stosunku do 1967 r. a w 1967 r. do 1913 r. podnosił się wiek młodzieży pijącej napoje alkoholowe. Praktycznie w każdej grupie wieku od 12 do 14 lat odsetek

chłopców i dziewcząt pijących napoje alkoholowe był znacznie mniejszy w 1990 r. w stosunku do 1967 r. a w 1967 r. w stosunku do 1913 r. Różnice zachodzące pod tym względem są bardzo wysokie.

2. W spożywaniu poszczególnych napojów alkoholowych nastąpiły również istotne zmiany. W 1990 r. w porównaniu do 1967 r. a w 1967 r. w porównaniu do 1913 r. spadało spożycie zarówno piwa, wina jak i wódki. Jedyne wyjątkiem stanowi porównanie picia piwa w 1967 r. w stosunku do 1913 r. kiedy to nastąpił nieznaczny wzrost spożycia. Generalnie jednak odsetek młodzieży pijącej piwo pomiędzy 1913 r. a 1990 r. spadł ponad 2,5-krotnie. Odsetek młodzieży pijącej wino pomiędzy latami 1913—1990 spadł 2-krotnie. Odsetek młodzieży pijącej wódkę pomniejszył się w tym samym okresie ponad 2,5-krotnie.

Trendy te zostają zachowane zarówno w przypadku chłopców, jak i dziewcząt. Jedyną różnicą występującą w zakresie tempa spadku odsetka pijących poszczególne napoje alkoholowe w 1990 r. w porównaniu do 1967 r. i 1913 r. Dla dziewcząt spadek ten pomiędzy 1913 r. a 1990 r. jest szczególnie wysoki: w odniesieniu do piwa — ponad 4-krotny, dla wina ponad 2-krotny, dla wódki prawie 6-krotny.

W przypadku chłopców spadek spożycia poszczególnych napojów alkoholowych jest mniej niż 2-krotny dla piwa i wina, dla wódki ponad 2,5-krotny.

A zatem poziom niedostosowania społecznego młodzieży — oceniany wyłącznie w kontekście i na podstawie spożycia alkoholu przez tą młodzież — mała i był znacznie niższy w 1967 r. w stosunku do 1913 r. i 1990 r. w stosunku do 1967 r. Świadczą o tym korzystne zmiany dotyczące ogólnego poziomu spożycia napojów alkoholowych.

3. Wniosek powyższy znajduje także potwierdzenie w porównaniu częstości spożycia napojów alkoholowych przez młodzież badaną w 1913 r., 1967 r. i 1990 r. Im badania późniejsze tym mniejszy odsetek zarówno chłopców jak i dziewcząt pijących napoje alkoholowe w poszczególnych przedziałach czasowych, tj. 1/2 roku — 46 dni przed wywiadem, 45—16 dni przed wywiadem, 15—5 dni przed wywiadem i 4—0 dni przed wywiadem.

Istotne jest też, iż proporcjonalnie w większym stopniu spada także odsetek chłopców i dziewcząt spożywających jakiegokolwiek napoje alkoholowe w okresach coraz krótszych przed wywiadem, tj. często i bardzo często. Powyższe uwagi dotyczą średniego poziomu obejmującego wszystkie kategorie wieku badanych. Podobnie ma się jednak sytuacja gdy zanalizujemy częstość spożycia napojów alkoholowych ze względu na wiek. Prawie w każdej grupie wieku od 11 do 14 lat odsetek chłopców i dziewcząt pijących jakiś napój alkoholowy w okresie czy to 1/2 roku do 46 dni czy 45—16 dni, 15—5 dni, czy 4—0 dni przed wywiadem był największy w 1913 r., mniejszy w 1967 r., a najmniejszy w 1990 r. Istotne, iż dziewczęta badane w 1990 r. w wieku 11, 12, 13 lat nigdy nie spożywały napojów alkoholowych w okresie ostatnich 2 tygodni przed wywiadem, a dziewcząt 14-letnich, które piły w tym okresie, było bardzo niewiele. Łącznie zaś wszystkich dziewcząt badanych w 1990 r., które piły napoje alkoholowe w okresie ostatnich 45 dni przed wywiadem było 1,3%

Należy zatem wnioskować, iż spożycie napojów alkoholowych przez dziewczęta badane w 1990 r., jeżeli nawet występuje, jest okazjonalne.

4. We wszystkich okresach, w których przeprowadzono badania zawsze największy odsetek chłopców spożywał napoje alkoholowe w towarzystwie rodziców. (Wyjątkiem jest zbiorowość badanych w 1967 r., kiedy chłopcy pili najczęściej w grupie kolegów i koleżanek). Jednak w porównaniu 1967 r. i 1990 r.; do 1913 r. odsetek ten był ponad 2-krotnie mniejszy. W przypadku chłopców pijących w towa-

rzystwie innych osób dorosłych z rodziny w 1913 r. odsetek ten był nieznaczny, wzrastał w 1967 r., malał w 1990 r. jednak do poziomu większego niż w 1913 r. Odsetek chłopców pijących w towarzystwie innych osób dorosłych spoza rodziny malał systematycznie od 1913 r. poprzez 1967 r. do 1990 r. W porównaniu do 1913 r. w 1990 r. spadek ten był 3-krotny. W towarzystwie kolegów w 1913 r. napoje alkoholowe spożywał najmniejszy odsetek chłopców.

Analizując dane z uwzględnieniem wieku należy stwierdzić, iż zarówno w 1913 r., 1967 r. jak i w 1990 r. wraz ze wzrostem wieku badanych malał odsetek chłopców pijących alkohol w towarzystwie rodziców. Podobnie ma się sytuacja dla chłopców spożywających napoje alkoholowe w towarzystwie innych osób dorosłych z rodziny. Wraz z wiekiem badanych wzrasta natomiast odsetek chłopców pijących napoje alkoholowe w gronie kolegów i koleżanek, samotnie oraz pijących w towarzystwie innych osób dorosłych spoza rodziny.

Jeśli chodzi o dziewczęta to także, zarówno w 1913 r., w 1967 r. jak i w 1990 r. w największym stopniu, jeśli w ogóle piły, to w towarzystwie rodziców. Niemniej, w stosunku do 1913 r., w 1967 r. odsetek ten malał ponad 2-krotnie, a w 1990 r. prawie 3,5-krotnie. Odsetek dziewcząt spożywających napoje alkoholowe w towarzystwie innych osób dorosłych z rodziny oraz osób dorosłych spoza rodziny jest zbliżony dla wszystkich badań. W 1967 r. już 10% pijących dziewcząt piło w towarzystwie kolegów i koleżanek, w 1990 r. — 3%. Uderza też wysoki odsetek dziewcząt pijących napoje alkoholowe bez towarzystwa. Odsetek ten, wysoki już dla roku 1913, w 1967 r. i w 1990 r., wzrasta 3-krotnie.

Jeżeli analizować dane w zależności od wieku 11 do 14 lat, to jeśli chodzi o dziewczęta pijące w towarzystwie rodziców nie występują istotne różnice. Podobnie jest dla dziewcząt pijących z innymi osobami dorosłymi z rodziny. Natomiast odsetek dziewcząt pijących w towarzystwie innych osób dorosłych spoza rodziny wzrasta regularnie wraz ze wzrostem wieku badanych. Odsetek dziewcząt pijących w gronie kolegów i koleżanek wzrasta wraz z wiekiem w 1967 r. i do pewnego stopnia także w 1990 r.

Podsumowując wyniki badań przeprowadzonych w 1913 r., 1967 r. i 1990 r. nad towarzystwem w jakim dziewczęta i chłopcy pili napoje alkoholowe należy podkreślić, iż za wyjątkiem chłopców badanych w 1967 r. w największym odsetku dzieci te piły w towarzystwie swoich rodziców, ale w miarę powtarzanych badań odsetek ten był coraz mniejszy. Było to zjawisko występujące niezależnie od płci badanych, w miarę wzrostu wieku badanych chłopców spadał także odsetek spożywających napoje alkoholowe w towarzystwie rodziców. Podobne zjawisko zanotowano dla badanych chłopców pijących w towarzystwie innych osób dorosłych z rodziny. Wśród dziewcząt zjawiska tego nie odnotowano. W obydwu grupach tj. i dziewcząt, i chłopców uderza wysoki odsetek młodzieży spożywającej napoje alkoholowe w towarzystwie kolegów i koleżanek lub samotnie, tj. bez kontroli dorosłych. Proces ten szczególnie zarysował się w 1967 r. w stosunku do 1913 r. Jest to o tyle istotne, iż dla tej grupy zmniejszyła się znacznie rola rodziny jako grupy kontrolującej obyczaje towarzyszące spożyciu napojów alkoholowych, a zwłaszcza rodzaju alkoholu i jego ilości wypijanych jednorazowo.

5. Zarówno w 1913 r. i 1967 r. jak i w 1990 r. chłopcy najczęściej pili z okazji świąt rodzinnych, uroczystości, wesel, chrzcin, przyjmowanych przez rodziców gości a więc sporadycznie. W 1990 r. w porównaniu do 1913 r. i 1967 r. nastąpił wyraźny wzrost odsetka chłopców pijących z tej przyczyny. Równocześnie daje się zaobserwować spadek odsetka pijących z innej okazji. Nic dotyczy to spożywania napojów

alkoholowych w ramach spotkań z kolegami i koleżankami. Jako okazję do picia spotkanie z kolegami i koleżankami nie występowało w ogóle w 1913 r., zaś w 1967 r. deklarowało to 19,6% badanych, a w 1990 r. 10,8%. Dodatkowo trzeba zaznaczyć, iż w miarę wzrostu wieku badanych wzrasta odsetek chłopców pijących z tej przyczyny.

Dziewczęta także zawsze najwięcej piły z okazji świąt, uroczystości, wesel, chrzcina, gości. Pozostałe okazje stanowią niewielki odsetek. Warto jednak odnotować wzrost spożycia napojów alkoholowych także przez dziewczęta w ramach spotkań z kolegami i koleżankami.

Analizując dane z punktu widzenia wieku badanych można stwierdzić, że zawsze wraz z wiekiem wzrasta odsetek pijących z każdej okazji. Różnica tkwi jedynie w tempie tegoż wzrostu, np. spożycie z okazji spotkań z kolegami i koleżankami jest dla 14-latek 10-krotnie większe niż dla 12-latek, zaś spożycie z okazji świąt, uroczystości, wesel, chrzcina, gości wzrasta bardzo niewiele.

6. Co do styczności młodzieży z ludźmi pijącymi w 1990 r., w porównaniu do 1967 r. i 1913 r. dadzą się zauważyć duże zmiany, zwłaszcza pomiędzy rokiem 1967 a 1990. Pijanego rodzica lub starsze rodzeństwo widziało w 1967 r. i 1990 r. 2-krotnie więcej badanych chłopców niż w 1913 r. Dla dziewcząt różnica pomiędzy 1913 r. a 1967 r. i 1990 r. też jest bardzo duża.

7. Odsetek pijących chłopców ze szkoły specjalnej w 1990 r. jest nieznacznie, o 7,2% wyższy od odpowiedniego odsetka wśród ogółu badanych w 1990 r. Odsetek pijących dziewcząt ze szkoły specjalnej jest prawie 2,5 raza niższy od badanych w 1990 r. Badani chłopcy ze szkoły specjalnej pili wódkę w zdecydowanie większym odsetku (2,5-krotnie) niż ich rówieśnicy w 1990 r. Natomiast dziewczęta badane w tej szkole spożywały wódkę częściej niż reszta badanych. Generalnie nie występowały różnice w spożyciu piwa dla chłopców, dziewczęta ze szkoły specjalnej piwa nie piły w odróżnieniu od całej zbiorowości badanych w 1990 r., wśród których 14,4% dziewcząt piło piwo. Wino młodzież badana w szkole specjalnej piła zdecydowanie rzadziej. Chłopcy z tej placówki wina w ogóle nie spożywali. Dziewczęta piły wino — 2,5-krotnie rzadziej niż ich rówieśnice ze zwykłych szkół. Istotne jest, iż napoje alkoholowe piły wyłącznie dziewczęta 14-letnie.

Chłopców pijących 2 tygodnie przed wywiadem, a więc często spotykamy w szkole specjalnej wyłącznie w grupie 14-latków, ale piją oni zdecydowanie częściej niż rówieśnicy. Dziewczęta z tej placówki piją rzadziej niż ich koleżanki i tylko sporadycznie.

Młodzież ta pije wyłącznie w towarzystwie rodziców i kolegów. W towarzystwie rodziców częściej piją dziewczęta, w gronie kolegów — częściej chłopcy.

Okazje do picia to przede wszystkim święta, rodzinne uroczystości, wesela, chrzciny, goście. Spotkanie z kolegami i koleżankami było okazją do picia jedynie dla 14-latek i 14-latków. W zdecydowanie większym stopniu niż reszta badanych zarówno chłopcy jak i dziewczęta mieli styczność z pijanym rodzicem lub starszym rodzeństwem.

* * *

Godnym podkreślenia jest także to, iż w swych badaniach autor uzyskał wyniki świadczące o zwiększonym znaczeniu szkoły oraz organizacji młodzieżowych dla inicjacji alkoholowej. Choć pierwsze spożycie alkoholu pod wpływem osób dorosłych związanych ze szkołą lub organizacją młodzieżową zdarza się rzadko, a może

nawet mniemać, że jest to zjawisko marginalne, jest to wynik charakterystyczny. Potwierdza on sygnalizowane w wynikach innych badań przejmowanie funkcji rodziny przez instytucje sformalizowane służące wychowaniu młodzieży, co nie musi się łączyć z należytym wykonaniem tych funkcji.

Nie zaobserwowano natomiast związku między pićm alkoholu przez nieletnich a ich sytuacją materialną, pochodzeniem społecznym, wyznawanym światopoglądem.

Wyniki badań przeprowadzonych w Bochni w 1990 r. wskazują na korzystne na przestrzeni wieku zmiany w zakresie obyczajów i struktury spożycia napojów alkoholowych przez nieletnich w wieku do 14 lat zamieszkałych w małych ośrodkach miejskich. Co ciekawe, istnieje tu rozbieżność dwóch ciągów danych: w latach 1913, 1967 i 1990 systematycznie malał odsetek młodzieży spożywającej do chwili badania choćby raz w życiu alkohol, natomiast ogólny poziom spożycia alkoholu wykazywał wzrost. Należy zaznaczyć, że wyniki te są zgodne z wynikami badań ogólnopolskich, które potwierdzają fakt iż aktualnie „jedynie” około 50—60% młodzieży w tym wieku spożywa napoje alkoholowe. Porównanie tych i innych wyników badań przeprowadzonych w Bochni z wynikami badań ogólnopolskich pozwoliło na właściwe umiejscowienie wyników bocheńskich na tle ustaleń dokonywanych dla całego kraju.

Powszechnie znany i potwierdzony badaniami jest jednak także fakt, iż w wieku 15 do 18 lat napoje alkoholowe spożywa już ponad 80% młodzieży, zaś problem nadużywania napojów alkoholowych dotyczy w naszym kraju około 5 mln obywateli, spośród których ponad 1 mln osób jest uzależnionych od alkoholu. Uważa się także, że negatywne skutki choroby alkoholowej obejmują średnio 4 osoby z najbliższego otoczenia alkoholika, wśród których co najmniej połowę stanowią dzieci. Łatwo zatem obliczyć, że problem podkultury alkoholowej jest problemem około 20 mln Polaków, a więc co najmniej 10 mln dzieci.

Dlaczego zatem jest początkowo tak dobrze skoro później jest tak źle?

Trzeba pamiętać, iż ogólny poziom wiedzy społeczeństwa o szkodliwości spożywania napojów alkoholowych jest obecnie dużo wyższy niż na początku wieku. Aktualnie nie spotyka się raczej (za wyjątkiem marginesu, który występuje w każdym okresie), matek uspakajających niemowlęta szmatką nasączoną alkoholem, rodziców dających dzieciom piwo dla gaszenia pragnienia w czasie prac żniwnych, ojców pijących z nieletnimi synami. Cytowane choćby w tej pracy dane wyraźnie potwierdzają istnienie takich praktyk we wcześniejszych latach naszego stulecia.

Rodzice i wychowawcy, mimo że sami spożywają napoje alkoholowe, świadomi zagrożenia jakie niesie picie alkoholu, opóźniają jak mogą pierwsze kontakty dziecka z alkoholem. Duże znaczenie ma działalność profilaktyczna duchowieństwa, instytucji antyalkoholowych, mas mediów. Oczywiście, z czasem w miarę narastania krytycyzmu dziecka w trakcie rozwoju osobowości, sprzeczność głoszonych przez dorosłych poglądów z faktycznymi postawami obserwowanymi przez nieletnich prowadzi do sięgania przez dziecko po napój alkoholowy. Negatywną rolę spełnia też kryzys autorytetu rodziny i wzrost znaczenia grupy rówieśniczej. Wszystkie te procesy narastają jednak dopiero w okresie dorastania nieletniego, tj. po 14 roku życia.

Nie znaczy to jednak, by spożycie napojów alkoholowych na takim poziomie jaki występuje obecnie było niskie. 50—60% nieletnich w wieku do 14 roku życia sięgających po alkohol (łącznie z tymi, którzy zrobili to jednokrotnie), to przecież bardzo dużo.